

A HOMO HEROICUS KERESÉSE

MIHAILO LALIĆ: *Ratna sreća*.
NOLIT, Beograd, 1974.

Talán még emlékeznek rá az olvasók, mekkora port kavart fel megjelenése idején. A napisajtóból tudjuk, hogy kiméttetlen odamondogatásai, leleplezései sokaknak elevenjébe találtak. Különösen az író szűkebb pátriájában, Crna Gorában, egymást érték a dühös felszisszenések, kifakadások, sőt voltak, akik levélben, telefonon nyíltan megfenyegették az írókat. Másfelől a pártatlan kritika nyomban az év legjobb regényének nyilvánította — s mint ilyent NIN-díjjal tüntette ki — a művet, az elfogulatlan olvasóközönség pedig azzal bizonyít mellette, hogy — könyvtári kimutatások szerint — a legolvasottabb könyvek közé tartozik ma is.

Mi is az tehát, amelyet az olvasók egy része nem tudott és nem tud megbocsátani a regénynek és szerzőjének? Mindenekelőtt két megállapítást kell tennünk. Lalić *Ratna sreća* c. legújabb regényében a memoárirodalom formái eszközével él, ez az egyik megállapítás, a másik pedig az, hogy a regény szereplői valóságos történelmi figurák, ismert (vagy ismeretlen) birtokosai, innen van az, hogy oly sokan (okkal vagy ok nélkül) magukra ismertek. A rövid bevezető jegyzetből az olvasó megtudja, hogy „Pejo Grujović, a Crna Gora-i egyetemi hallgatók belgrádi egyesületének és valaha híres klubjának egyik megalapítója és szervezője az 1905—1910-es években”, négy füzeti naplójegyzetet, emlékiratszerű feljegyzést hagyott hátra, s hogy az előttünk levő mű az első füzet anyagát adja közre. Ez az állítólagos „Pejo Grujović” részt vett az önkényeskedő Crna Gora-i fejedelem, knyáz Nikola uralma ellen irányuló összeesküvésben, s hát emlékirataiban — nagy kitérőkkel, amelyekben körképet ad az egész akkori Crna Gora-i társadalomról — ennek történetét beszéli el, hogy a könyv utolsó fejezeteiben, öreg emberként mintegy a „jelenhez” kanyarodva viz-

sza, eljussón Jugoszlávia összeomlásának napjaiig a második világháborúban.

S éppen ez a két utolsó fejezet a leglényegesebb, ebben ad választ az író a regény felvetette kérdésre, ez tisztáz mindent és cseppent gyógyírt az útközben ejtett sebekre.

Ha ugyanis a regény kulcsát, alapgondolatát keressük, azt, véleményünk szerint, a címben megjelölt kitételben lehetne megfogalmazni. A heroikus ember keresése. A közismerten bátor, vitézi, szabadságára féltékeny és patriarchálisan erkölcsös Crna Gora-i ember antropológiájának megrajzolásakor Lalić regényhőse számtalan (egyébként művészi szöveg) történeten, eseten, anekdotán keresztül mindig oda lyukad ki, hogy ez a „homo heroicus” filiszter lett, a múlté, nincs sehol, patriarchális erkölcsök sem ékesítik már, mert — lám — tud bizony gyáva, megalkuvó, aljas és kapzsi is lenni, akárcsak a többi emberfia. Az áprilisi háború napjaiban vagyunk, a front fölbomlott, jönnek vissza a katonák. A haza védelmében nem eset el úgyszólván senki, hisz igazi harc nem is volt. A haza-térők azonban — az általános fölfordulásban — mind „szereztek” útközben valamit,

„ki lovat, ki lópatkót, Grujovićék Gavrilo fia lovat és egy zsák gumilábbelit valamelyik feltört Bata cipőboltból, amelyik nem is egészen véletlenül került útjába.”

A csendörök elmenekültek, de vannak, akik sajnálják, mert amíg ott voltak, hasznot húztak belőlük: a családoknak kiadták fölös szobáikat, a nőtlenekre pedig rásózták a falu vénlányait, s így „atyafiságra léptek az állammal”. Aztán az élelmiszerraktarak kifosztásának története, székérszámra vitték a „szajrét”, „aki pedig közel lakott, kettőt is fordult”. Pejo Grujović Obro nevű fivére a Jelzalogbank körül sündörgött, merthogy ott

voltak az adóslevelek, azokat pedig jobb szeretné füst és pernye formájában viszontlátni... A kapzsiságnak, a máról holnapra való meggazdagodásnak legképtelenebb példáiról olvashatunk, amelyek közül talán a Nikšić környéki Ozrnić falu parasztjainak története a legkülönösebb.

„Nem öltek meg s nem is fosztottak ki senkit a kincséért, csupáncsak azt tették, hogy a falu mellett levő egyik barlangban a kelletnél előbb oltották el azt a tüzet, amelyben a belgrádi Nemzeti Bankból származó pénzkötegeknek kellett volna elhamvadniuk. A széleik megpörkölődtek ugyan, de a rakás közepén jócskán akadt sértetlen példány is — szertefutottak hát, hogy birkára, lóra, nyeregbe, ruhára cseréljék be, megvették mindent, ami eladó volt Nikšićben és környékén... Sietős, csak ki vele a kézből, még mielőtt bevonul a megszálló és érvénytelennek nyilvánítja a régi pénzt.

De a megszállónak nem sürgős a bevonulás, nem tudom, miért. Nem hiszem, hogy a „hősi Crna Gorától” vagy hadi szerencsésjétől tartana — mert az a múlt háború óta se nem hő-

si, se nem vitézi; a Fekete Hegyeket már régóta senki sem emlegeti másról, csak arról, hogy feketék.”

S erre a pesszimiztikus képre válaszul aztán ennek az utolsó fejezetnek a második fele, egyúttal a regény záróképe. Az úton feltűnik egy falubeli ember, roskadásig megrakott, minden eresztékében nyikorgó állami szereket hajt, amelybe két állami ló van fogva. Hát te mit viszel? Csöveket? Nem csövek azok, hanem pus-kák. Gépfegyverem is van, hét. A ládákban kézigránátok. A katonai rak-tárból szerezte. Majd a „Minek ez neked?” kérdésre következik az a pa-raszti, népi egyszerűséggel kifejezett, éppen ezért hiteles mondat:

„...Hogy a népnek legyen mihez nyúlnia, ha a körmére ég...”

Majd néhány sorral alább:

„Hanem hogy gondolod?... Egymagadban?” (ti. harcolni.)

„Már mér egymagamban?”

„Vannak már cimboráid?”

„Hát ha a brzakok és a crna-goraiak között ehhez nem talállok cimborákat, akkor jobb, ha elvisz mindünket az ördög!... De én úgy gondolom, muszáj, hogy találjak!”

De ez már a történelemnek egy másik fejezete: egy másik regény.

BORBÉLY JÁNOS

KÉT FŐHŐS, EGY CSELEKMÉNY

MIRA MIHELIC: *Szívárvány a város felett.*
Európa, Budapest, 1974.

„Úgy élünk emlékeink hálójába gabylyodva, mint a pókhálóba tévedt légy. A térkép, ahol naponta keressük utunkat, tele van rajzolva, firkálva utakkal, sínekkal, vágányokkal, össze van kenve fölhalmozódott élményeink kisebb-nagyobb foltjaival...” A regény 107. oldalán találjuk ezeket a sorokat. A

170-en pedig: „Ha eszébe jutottak elmulasztott, visszahozhatatlanul elveszett lehetőségei, mindig megmozdult benne valami gyógyíthatatlan seb, valami, ami nem akart beletörődni az idő, az emberek könyörtelen ítéletébe.” Ezek a „fölhalmozódott élmények” és „el- veszett lehetőségek” alkotják a talajt